

Monitor Bouwketen

Najaar 2015

eib

Economisch Instituut
voor de Bouw

Monitor Bouwketen

Het auteursrecht voor de inhoud berust geheel bij de Stichting Economisch Instituut voor de Bouw. Overnemen van de inhoud (of delen daarvan) is uitsluitend toegestaan met schriftelijke toestemming van het EIB. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

December 2015

Monitor Bouwketen

Najaar 2015

Jerzy Straatmeyer

Inhoudsopgave

Conclusies op hoofdlijnen	7
1 Bouwketen	9
1.1 Recente ontwikkelingen	9
1.2 Conjunctuur bouwketen	12
2 Architectenbureaus	15
3 Ingenieursbureaus	17
4 Bouwbedrijven	19
5 Installatiebedrijven	21
Bijlage 1 Sectoren in de keten	23
Bijlage 2 De opbouw van de monitor	25
EIB-publicaties	27

Conclusies op hoofdlijnen

Met name in de woningbouw was in het afgelopen half jaar sprake van een krachtige productie-groei. In de utiliteitsbouw en de grond-, water- en wegenbouw (gww) was het herstel gema-tigder. Meerdere indicatoren wijzen in de richting van een verder herstel van de bouwsector, waarbij bouwbedrijven en architectenbureaus meer profiteren van de opleving in de woning-bouw dan de installatiebedrijven en ingenieursbureaus. Per saldo stegen de orderportefeuilles in de totale bouwketen en de verwachtingen van de bedrijven voor de omzet en het prijsniveau zijn verbeterd. Inmiddels verwachten de bedrijven nu ook dat het herstel zich sterker zal vertalen in een groei van het personeelsbestand.

Recente economische ontwikkelingen

Het Nederlandse bruto binnenlands product (bbp) is in het derde kwartaal van 2015 met 1,9% gegroeid ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2014. Deze groei wordt breed gedragen door de gezins- en overheidsconsumptie, investeringen en de export. De beperking van de aardgaspro-ductie had een dempend effect op de groei. De bouwproductie groeide in het derde kwartaal met 9,2% t.o.v. hetzelfde kwartaal een jaar eerder. De werkgelegenheid in de bouwsector is in het derde kwartaal nog licht gedaald. Het aantal faillissementen, dat in het eerste kwartaal van 2015 licht steeg, nam in het tweede en derde kwartaal van het jaar weer af. Een andere positieve ontwikkeling is de verdere daling van het aantal personen in de uitvoerende bouw met een WW-uitkering.

Conjunctuur bouwketen

De bouwproductie heeft in de eerste helft van dit jaar een krachtige opleving doorgemaakt. De nieuwbouw van woningen werkt daarbij als motor, maar ook de herstel en verbouw van wonin-gen groeide, mede onder invloed van het aflopen van de tijdelijke btw-maatregel, krachtig. In de utiliteitsbouw en in de gww is het herstel meer gematigd. Het zijn met name de bouwbedrijven en de architectenbureaus die van de opleving in de woningbouw kunnen profiteren. De instal-latiebedrijven en de ingenieursbureaus zijn veel sterker actief in de utiliteitsbouw en de gww. Dit beeld vertaalt zich door in het conjunctuurbeeld dat door bedrijven in de bouwketen wordt ervaren.

Van alle bedrijven in de bouwketen verwacht meer dan vier op de tien een toename van de omzet. Het aandeel bedrijven dat van een omzetzdaling uitgaat, is ten opzichte van de voorjaars-meting per saldo verder afgenomen. Dit geldt het sterkst voor de bouwbedrijven en ingenieurs-bureaus in de bouwketen. Per saldo wordt een omzettoename door de bedrijven in de bouwke-ten verwacht. De bedrijven verwachten eveneens per saldo een stijging van het personeelsbestand. Het beeld ten aanzien van het personeelsbestand bij de architectenbureaus verbetert langzaam. Over de gehele linie is het aandeel bedrijven dat een krimp van het perso-neelsbestand verwacht verder afgenomen.

Alleen bij de bouwbedrijven nam de orderportefeuille toe. Bij de overige bedrijven in de bouw-keten was sprake van een (lichte) afname van de werkvoorraad. Omdat bouwbedrijven een groot aandeel in de totale bouwketen vormen is de totale orderportefeuille in de bouwketen met een tiende maand toegenomen naar 6,1 maanden. De relatief sterke opleving van de woning-bouw in de bouwproductie ten opzichte van de overige bouwsectoren verklaart grotendeels de verschillen binnen de bouwketen.

Als aanvulling op de monitor bouwketen zijn vragen gesteld over de belangrijkste veranderin-gen die de bedrijven de komende 12 maanden voorzien. In vergelijking met de meting van najaar 2012 valt op dat in de huidige meting het aandeel bedrijven dat een vergroting van de bedrijfsomvang verwacht sterk is gestegen, terwijl het aandeel bedrijven dat een kostenreductie en een scherpere prijsconcurrentie verwacht sterk is gedaald.

Stand van de conjunctuur per sector

Hieronder volgen voor iedere sector de belangrijkste conclusies, waarbij de resultaten worden vergeleken met de uitkomsten van een half jaar geleden.

- Architectenbureaus – De gemiddelde orderportefeuille van nieuwe opdrachten aan architecten is vijf tiende maand lager dan een half jaar geleden. Deze daling is mede het gevolg van de tijdelijke btw-verlaging op verbouwingen aan bestaande woningen. Ten opzichte van een jaar geleden is de orderportefeuille met 0,3 maanden gestegen. De verwachting van de architecten over de omzet wijst per saldo op een lichte toename. Wel is het aandeel bedrijven dat een omzettoename verwacht gedaald, terwijl het aandeel dat een omzetsdaling verwacht is gestegen. De werkgelegenheidsverwachting is inmiddels per saldo weer licht positief en wijst op een voorzichtige toename van het personeelsbestand.
- Ingenieursbureaus – De orderportefeuille is in het tweede kwartaal met vijf tiende maand afgenomen ten opzichte van het eerste kwartaal. De verwachtingen voor de omzet zijn per saldo positief. Ook de verwachtingen voor het personeelsbestand zijn per saldo positief en zijn verbeterd. De ingenieursbureaus verwachten een stabilisatie van de tarieven.
- Bouwbedrijven – De orderportefeuille is in deze sector met drie tiende maand gestegen. De orderportefeuilles namen toe in zowel de burgerlijke en utiliteitsbouw als in de grond-, water- en wegenbouw. De verwachting van de bouwbedrijven over de omzet wijst per saldo op een toename. De werkgelegenheidsverwachting is per saldo inmiddels weer positief en wijst voor de komende periode op een toename van het personeelsbestand. Een op de drie bedrijven verwacht aantrekkende prijzen.
- Installatiebedrijven – In deze sector is de orderportefeuille met een tiende maand afgenomen. Per saldo verwachten de bedrijven een stijging in de omzet. Het aandeel bedrijven dat een omzetsdaling verwacht is verder afgenomen. De werkgelegenheidsverwachting is ten opzichte van een half jaar geleden daarentegen sterk verbeterd. Het beeld in deze sector is hiermee opnieuw gunstiger dan een half jaar geleden. Ongeveer een op de drie installatiebedrijven verwacht nu een stijging van de tarieven.

1 Bouwketen

In deze paragraaf wordt de conjunctuur in de bouwketen beschreven aan de hand van een drietal punten. Ten eerste worden recente ontwikkelingen beschreven aan de hand van onderwerpen als productie, faillissementen, werkgelegenheid en werkloosheid. Vervolgens komen de huidige orderportefeuilles in de bouwketen aan bod. Tot slot wordt een beeld gegeven van de ontwikkelingen die ondernemingen in de bouwketen verwachten ten aanzien van hun omzet en personeelsbestand.

1.1 Recente ontwikkelingen

Productiegroei

De Nederlandse economie is in het derde kwartaal met 1,9% gegroeid ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2014. Gecorrigeerd voor seizoensinvloeden was het bruto binnenlands product in het derde kwartaal 0,1% groter dan in het tweede kwartaal van 2015 (zie dashboard recente ontwikkelingen). Na een productiekrimp in het eerste kwartaal van vorig jaar is nu sprake van zes achtereenvolgende kwartalen met groei. Hogere investeringen, meer export en meer consumptie door de overheid en gezinnen droegen bij aan deze groei. De beperking van de aardgasproductie drukte de groei. Inmiddels is de omvang van de economie weer groter dan voor de crisis. De productie van de bedrijfstak delfstoffenwinning kromp fors in het derde kwartaal t.o.v. hetzelfde kwartaal vorig jaar door de genoemde productiebeperking (-29,2%). Daarentegen laten meerdere bedrijfstakken, zoals de zakelijke dienstverlening (+6%) en informatie en communicatie (+4,4%), een stevige groei zien. Binnen de zakelijke dienstverlening groeide vooral de uitzendbranche. Met een groei van 9,2% ten opzichte van het derde kwartaal van 2014 groeide de bouwnijverheid het hardst van alle bedrijfstakken.

Sinds 2013 heeft de bouw de weg omhoog weer gevonden. De opleving concentreerde zich in de nieuwbouw van woningen, maar ook de herstel en verbouw van woningen groeide dit jaar krachtig. Deze ontwikkeling is ook zichtbaar in de investeringen in woningen die in het derde kwartaal van 2015 ruim 40% hoger lagen dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Ook in de utiliteitsbouw en in de grond-, water- en wegenbouw was sprake van productiegroei, maar deze was in vergelijking met de woningbouw meer gematigd. Ondanks de krachtige opleving van de bouwproductie dit jaar ligt de toegevoegde waarde in de bouw nog altijd bijna 18% onder het niveau van voor de crisis en blijft de bouw achter bij de totale economie die sinds het tweede kwartaal van 2015 weer groter is dan in het tweede kwartaal van 2008. De verwachting is dat de totale bouwproductie over het gehele jaar een krachtig herstel laat zien van 6% en ook in 2016 met 4% verder zal groeien¹. De sterke groei van het aantal immigranten en asielzoekers zal daarbij de nieuwbouw van woningen van een krachtige impuls voorzien.

Als aanvulling op de huidige najaarsmeting zijn vragen gesteld over de belangrijkste veranderingen die de bedrijven de komende 12 maanden voorzien. In vergelijking met de meting van najaar 2012 valt op dat in de huidige meting het aandeel bedrijven dat een vergroting van de bedrijfsomvang verwacht sterk is gestegen, terwijl het aandeel bedrijven dat een kostenreductie en een scherpere prijsconcurrentie verwacht sterk is gedaald.

Faillissementen

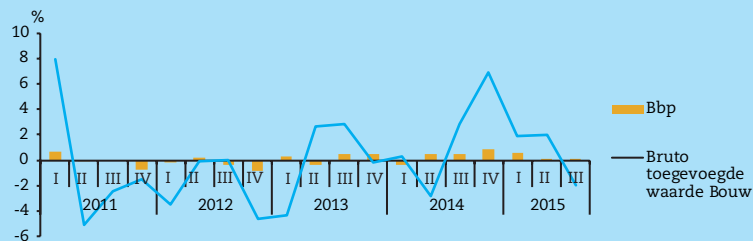
De daling van het aantal faillissementen vanaf het tweede kwartaal van 2013 zette tot en met het vierde kwartaal van 2014 door. Na een lichte stijging in het eerste kwartaal van 2015 daalt het aantal faillissementen sinds het tweede kwartaal weer verder. In het derde kwartaal komt het aantal uitgesproken faillissementen uit op 154. In alle subbranches binnen de bouw is het aantal faillissementen in het derde kwartaal afgenomen ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Het aantal faillissementen ligt nu onder het gemiddelde niveau van 2009 (gemiddeld 260 faillissementen per kwartaal) en fors lager dan op het hoogtepunt in het eerste kwartaal van 2013 (ruim 500 faillissementen). Tevens kende het derde kwartaal meer nieuw opgerichte

1 www.bouwactueel.nl

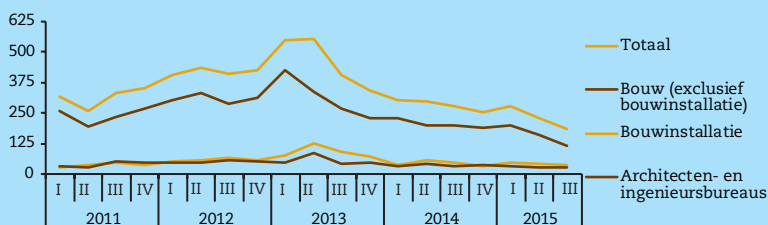
Dashboard recente ontwikkelingen

Economische groei

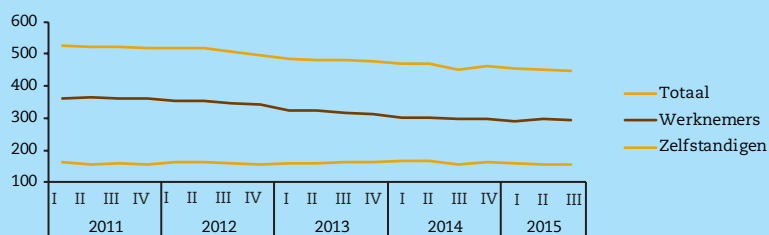
Volumeontwikkeling bbp en toegevoegde waarde in de bouw, kwartaal op kwartaal mutaties in procenten

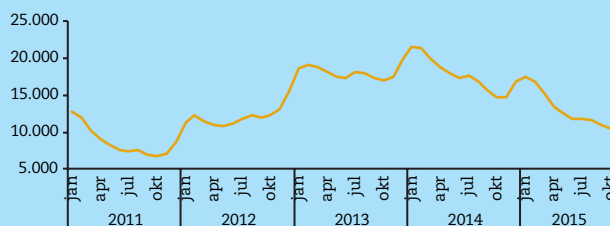
Faillissementen in de bouwketen

Werkgelegenheid in de bouwsector, personen x 1.000

Aantal personen met een WW-uitkering in de uitvoerende bouw

Bron: CBS, UWV

bouwbedrijven dan hetzelfde kwartaal een jaar eerder en lag het aantal opgeheven bouwbedrijven lager. Deze indicatoren wijzen dus op een verbetering van de conjunctuur in de bouw.

Werkgelegenheid

In het derde kwartaal van 2015 bedroeg de werkgelegenheid in de bouwsector in totaal 449.000 werkenden. Bij de werknemers daalde de werkgelegenheid met ongeveer 1.000 personen ten opzichte van het voorgaande kwartaal (-0,5%). Het aantal werkende zelfstandigen daalde met ongeveer 3.000 personen (-2,5%).

Werkloosheid

Volgens cijfers van het UWV is het aantal personen met een WW-uitkering in de uitvoerende bouw in oktober ten opzichte van januari 2015 met ongeveer 6.900 afgenomen tot 10.530 personen. Het aantal personen met een WW-uitkering lag in oktober lager dan het aantal in dezelfde maand een jaar geleden (14.771). De totale Nederlandse werkloosheid is volgens seizoensgecorrigeerde cijfers van het CBS tot en met het derde kwartaal 2015 afgenomen tot 609.000 personen (7% van de beroepsbevolking). Begin 2015 bedroeg de werkloze beroepsbevolking nog 645.000 personen.

1.2 Conjunctuur bouwketen

Orderportefeuilles

De ontwikkeling van de orderportefeuilles binnen de bouwketen is in het dashboard conjunctuur bouwketen weergegeven. De orderportefeuille is over de gehele bouwketen toegenomen met gemiddeld een tiende maand naar 6,1 maanden. De toename komt vanuit de bouwbedrijven die een groot aandeel vormen in de totale bouwketen. Doordat de groei van de bouwproductie zich in de woningbouw concentreerde en er binnen de andere bouwsectoren sprake was van een meer gematigde groei, vertonen de bedrijven binnen de bouwketen op een aantal vlakken een verschillend conjunctuurbeeld. Bij de bouwbedrijven namen de orderportefeuilles met gemiddeld drie tiende maand toe. Bij de architecten en bij de ingenieursbureaus is de werkvoorraad met vijf tiende maand afgenomen. Bij de installatiebedrijven nam de werkvoorraad met een tiende maand af. Bij de bouwbedrijven steeg de werkvoorraad zowel in de burgerlijke en utiliteitsbouw als in de grond-, water- en wegenbouw. In de totale bouwketen is de werkvoorraad vier tiende maand hoger dan een jaar eerder.

Ontwikkeling omzet

Het dashboard conjunctuur bouwketen toont hoe de bedrijven en bureaus in de verschillende sectoren van de bouwketen verwachten dat hun omzet zich zal ontwikkelen. Het aandeel bedrijven dat een omzetsijging verwacht is over de gehele linie gestegen, terwijl het aandeel dat een omzetsdaling verwacht is afgenomen. Per saldo zijn de verwachtingen van de bedrijven over de gehele linie positiever geworden ten aanzien van de omzetontwikkeling. Opvallend is echter de sterke differentiatie van de architectenbureaus in de omzetverwachting.

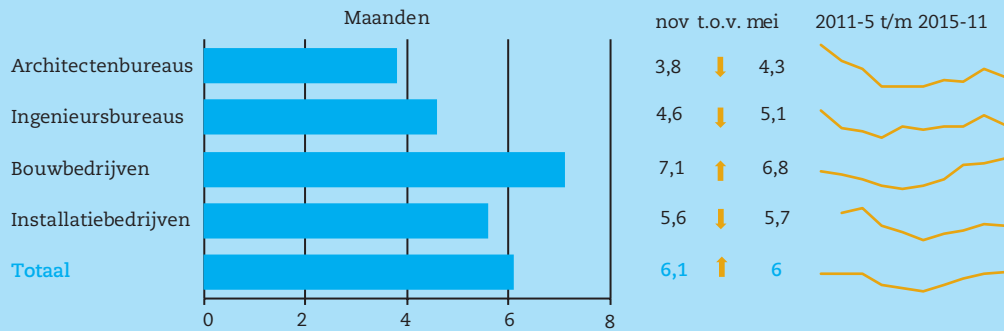
Ontwikkeling personeelsbestand

De verwachte ontwikkelingen van het personeelsbestand worden beïnvloed door de verwachtingen rond de eigen bedrijvigheid. Het dashboard conjunctuur bouwketen toont hoe de bedrijven in de verschillende sectoren de ontwikkeling van hun personeelsbestand inschatten. Per saldo is het beeld positief en daarmee aanmerkelijk verbeterd ten opzichte van een jaar geleden toen dit beeld nog negatief was. Over de gehele linie is het aandeel bedrijven dat een afname van het personeelsbestand verwacht afgenomen. Opvallend is de sterke toename (t.o.v. de vorige meting) van het aandeel ingenieursbureaus dat een toename van het personeelsbestand verwacht. Alleen bij de architectenbureaus is dit aandeel licht afgenomen.

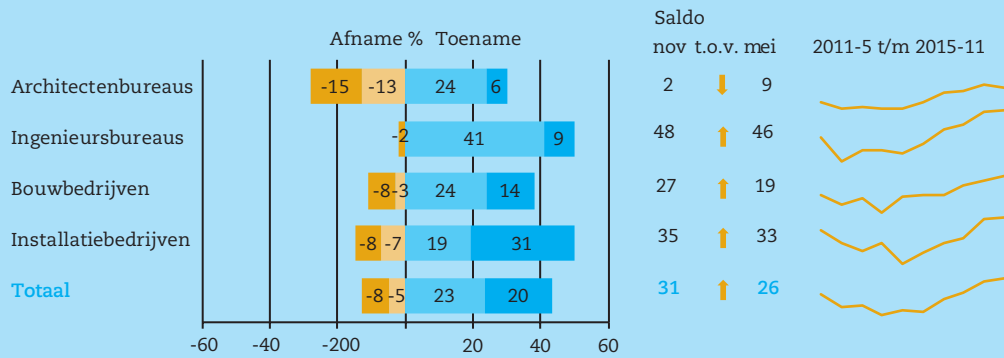
Over het algemeen verwachten twee op de drie bedrijven dat het personeelsbestand niet in omvang zal veranderen. Minder dan één op de tien bedrijven verwacht een krimp van het personeelsbestand, terwijl bijna drie op de tien bedrijven een groei verwacht. Het positieve beeld ten aanzien van de werkgelegenheid binnen de bouw wordt ook bevestigd door de vacatureindicator voor de bouw van het CBS, die verschillende verwachtingen over werkgelegenheid van ondernemers combineert. Deze was aan het eind van het derde kwartaal positief, hetgeen betekent dat het aantal vacatures in de bouw de komende maanden naar verwachting zal toenemen.

Dashboard conjunctuur bouwketen

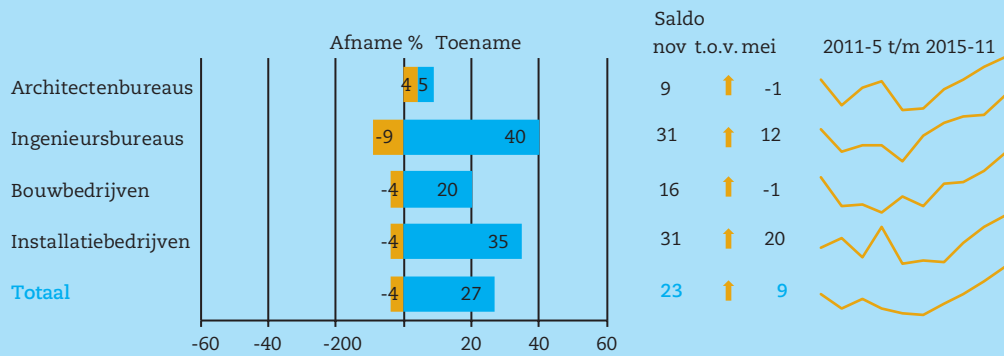
Orderportefeuille

Verwachtingen van bedrijven over de omzet 4e kwartaal

Verwachtingen van bedrijven over het personeelsbestand 4e kwartaal

Bron: EIB, UNETO-VNI/MC, NIngenieurs, Panteia/BNA

2 Architectenbureaus

De orderportefeuille van de architectenbureaus is met vijf tiende maand afgenomen naar 3,8 maanden. Deze daling is mede het gevolg van de tijdelijke btw-verlaging op arbeid aan bestaande woningen. Ten opzichte van een jaar geleden is de orderportefeuille met 0,3 maanden gestegen. De werkgelegenheidsverwachting is nu per saldo licht positief en heeft zich daarmee verbeterd ten opzichte van een half jaar geleden. De omzetverwachting is eveneens per saldo positief. Net als bij de vorige meting verwachten ongeveer twee op de vijf bedrijven een stabilisatie van de omzet. Het aandeel bedrijven dat een omzettoename verwacht is iets groter dan het aandeel dat een omzetafname verwacht.

Tabel 2.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. De ontwikkelingen in het belang van de marksectoren lopen uiteen. Zo is het belang van de marktsector onderwijs stabiel. Het belang van woningen, gemengde en overige projecten, stedenbouw en gezondheidszorg is per saldo toegenomen, terwijl het belang van winkels en kantoren per saldo is afgenomen. In het tweede kwartaal van 2015 ontvingen architecten meer nieuwe opdrachten dan in het eerste kwartaal. Zowel voor woningen als voor utiliteitsgebouwen stegen de bouwsommen van opdrachten. De architectenbureaus hebben baat bij de

Tabel 2.1 Ontwikkeling van het belang van architectenbureaus in deelsectoren van de markt; indexcijfers bouwsom nieuwe opdrachten

	Belang in omzet architecten (%)	% toename versus % afname			
		Mei 2015		November 2015	
Orderportefeuille (aantal maanden)		4,3		3,8	
Belang ¹ per marktsector		% –	% +	% –	% +
- Woningen	49	13	44	4	49
- Kantoren	6	34	14	21	14
- Winkels	4	33	19	24	11
- Onderwijs	7,5	22	22	21	21
- Gezondheidszorg	6,5	23	23	9	30
- Stedenbouw	2	14	25	6	32
- Gemengde projecten	7,5	11	38	4	49
- Overig	17,5	9	33	3	33
Honorarium		23	11	8	12
Bouwsom nieuwe opdrachten (index 2010 = 100)					
		2014-III	2014-IV	2015-I	2015-II
Totaal gebouwen		75,0	85,7	93,0	99,4
Woningen	Totaal	93,2	101,2	110,8	117,8
	Nieuwbouw	89,7	94,9	105,6	112,6
	Niet nieuwbouw	120,4	150,1	151,2	162,1
Utiliteitsgebouwen	Totaal	59,0	71,9	77,6	84,1
	Nieuwbouw	54,0	59,0	59,2	92,3
	Niet nieuwbouw	71,8	104,5	124,0	72,0

1 Hier worden alleen bureaus die actief zijn in de betreffende sectoren beschouwd

Bron: Panteia/BNA, CBS

toegenomen investeringen in woningen. Bij de werkzaamheden aan woningen steeg vooral de herstel en verbouwproductie, mede als gevolg van de impuls van het tijdelijke lage btw-tarief op arbeid aan bestaande woningen. Ten opzichte van het tweede kwartaal van 2014 zijn de bouw-sommen van nieuwe opdrachten van woningen en utiliteitsgebouwen met respectievelijk 49% en 31% toegenomen.

3 Ingenieursbureaus

Het conjunctuurbeeld voor de ingenieursbureaus vertoont uiteenlopende ontwikkelingen. Zo is de orderportefeuille met vijf tiende maand afgenomen naar 4,6 maanden. De werkgelegenheidsverwachting is daarentegen per saldo positief en is sterk verbeterd ten opzichte van de vorige meting³. De omzetverwachting is eveneens per saldo positief en het aandeel bedrijven dat een omzetsdaling verwacht is iets afgenomen.

Tabel 3.1 laat de uitkomsten zien voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Deze uitkomsten ondersteunen het beeld dat de conjunctuurontwikkelingen in deze sector uiteenlopen.

Het aandeel bedrijven dat de orderontvangst heeft zien afnemen is toegenomen. Per saldo is de totale orderontvangst echter positief de afgelopen drie maanden. De verwachte orderontvangst is per saldo positief en heeft zich verbeterd. De winstgevendheid is per saldo negatief en heeft zich verslechterd. In de ontwikkeling van de tarieven verwacht het grootste deel van de ingenieursbureaus stabilisatie.

Tabel 3.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, ingenieursbureaus

		Mei 2015	November 2015
Orderportefeuille (aantal maanden)		5,1	4,6
Totale orderontvangst afgelopen drie maanden (%)	- toename	52	43
	- gelijk	36	28
	- afname	12	28
Totale orderontvangst komende drie maanden (%)	- toename	64	59
	- gelijk	27	38
	- afname	9	3
Winstgevendheid afgelopen drie maanden (%)	- toename	33	16
	- gelijk	58	62
	- afname	9	22
Verwachting ontwikkeling tarieven (%)	- toename	3	9
	- gelijk	97	91
	- afname	0	0

Bron: NLingenieurs

³ Voor het conjunctuurbeeld van ingenieurs zijn onderzoeksresultaten van het tweede kwartaal van 2015 gebruikt.

4 Bouwbedrijven

De conjunctuur is voor de bouwbedrijven in het afgelopen half jaar verbeterd. De orderportefeuille in de totale bouw is met drie tiende maand gestegen naar 7,1 maanden. In de burgerlijke en utiliteitsbouw stegen de orderportefeuilles zowel in de woningbouw als in de utiliteitsbouw. In de grond-, water- en wegenbouw stond tegenover een stijging van de werkvoorraad van de wegenbouwers een daling in de voorraad van de grond- en waterbouwers. De omzetverwachting is verbeterd ten opzichte van een half jaar geleden. De werkgelegenheidsverwachting verbeterde eveneens en is nu per saldo positief.

Tabel 4.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Het aandeel bouwbedrijven dat aangeeft geen stagnatie te ondervinden in onderhanden werk is verder gestegen. De bouwbedrijven beoordelen hun orderpositie per saldo positiever dan een halfjaar geleden. Bijna drie op de vier bedrijven beoordeelt hun orderpositie als normaal. Al met al is het beeld in deze sector dat herstel zich verder doorzet.

Tabel 4.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, bouwbedrijven (totaal en naar de deelsectoren B&U en GWW)

		Mei 2015	November 2015
Geen stagnatie in onderhanden werk (%)	Bouw	71	77
	B&U	70	76
	GWW	77	81
Stagnatie vanwege onvoldoende orders (%)	Bouw	24	14
	B&U	25	12
	GWW	22	17
Orderportefeuille (maanden)	Bouw	6,8	7,1
	B&U	7,3	7,6
	GWW	5,5	5,8
Beoordeling orderpositie (%)	- groot	9	10
	- normaal	64	73
	- klein	27	17
Verwachte prijsontwikkeling (%)	- toename	12	33
	- gelijk	86	66
	- afname	2	1

Bron: EIB

5 Installatiebedrijven

De orderportefeuille van de installatiebedrijven is met een tiende maand afgenomen naar 5,6 maanden. De werkgelegenheidsverwachting is verbeterd ten opzichte van een halfjaar geleden. De omzetverwachting is per saldo positief. Het aandeel bedrijven dat een omzetsdaling verwacht is ten opzichte van een halfjaar geleden verder afgenomen.

Tabel 5.1 toont de resultaten voor een aantal andere conjunctuurgerelateerde indicatoren. Per saldo is de verwachting van het toekomstig resultaat positief. Van de installatiebedrijven verwacht nu meer dan de helft een toename in het toekomstig resultaat. Daar staat tegenover dat nu meer bedrijven een afname van het toekomstig resultaat verwachten waardoor per saldo slechts een lichte verbetering optreedt. Over het verwachte prijsniveau zijn de installatiebedrijven per saldo opnieuw positiever geworden. Het aantal offerteaanvragen neemt per saldo toe en is licht verbeterd. Al met al is het beeld in de installatiesector dat het herstel zich verder heeft doorgezet.

Tabel 5.1 Diverse conjunctuurgerelateerde indicatoren, installatiebedrijven (met minimaal 25 werknemers)

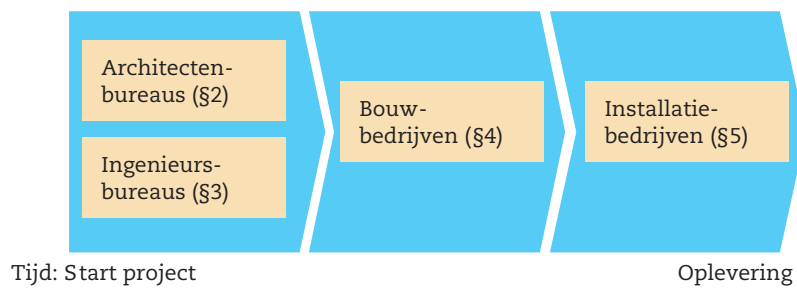
		Mei 2015	November 2015
Orderportefeuille (aantal maanden)		5,7	5,6
Resultaatverwachting (%)	- toename	44	53
	- gelijk	52	36
	- afname	4	11
Ontwikkeling prijsniveau t.o.v. vorig kwartaal (%)	- toename	23	34
	- gelijk	64	60
	- afname	13	6
Aantal offerteaanvragen (%)	- toename	46	44
	- gelijk	43	48
	- afname	11	8

Bron: UNETO-VNI/MC

Bijlage 1 Sectoren in de keten

Sinds 2011 heeft het EIB in negen rapportages de conjunctuur in de bouwketen beschreven. BNA, Bouwend Nederland, NLingenieurs en UNETO-VNI zijn de organisaties die bij dit onderzoek betrokken zijn. De huidige rapportage is de tiende in de reeks. De rapportage behandelt de bouwketen in het eerste hoofdstuk als geheel. In de daarop volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de afzonderlijke sectoren, die vertegenwoordigd worden door de hierboven genoemde organisaties. De indeling van de rapportage is gebaseerd op het onderstaande schema, dat de bouwketen summier weergeeft (zie figuur 1). In de praktijk is de samenwerking tussen de hier vermelde sectoren veelal complexer. Zo krijgen installatiebedrijven mogelijk ook opdrachten waarbij ze als hoofdaannemer optreden en een bouwbedrijf als onderaannemer inschakelen. Tevens kunnen installatiebedrijven rechtstreeks opdrachten door de opdrachtgever ontvangen voor het uitvoeren van onderhoud.

Figuur 1 Indeling rapportage / schematische weergave van de bouwketen

Bron: EIB

Bijlage 2 De opbouw van de monitor

In deze rapportage wordt de stand van de conjunctuur in de bouwketen in de tweede helft van 2015 geanalyseerd. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de meest recente conjunctuur-onderzoeken van de betrokken brancheorganisaties. Tabel 1 laat zien welke partijen deze onderzoeken hebben uitgevoerd.

Voor de respons op de verschillende onderzoeken geldt dat deze in relatie tot de onderzochte populaties bevredigend tot goed zijn. Bij het bepalen van de uitkomsten voor de totale bouwketen wordt de personeelsomvang per sector gebruikt voor de weging van de sectorgegevens.

Tabel 1 Bronvermelding en overzicht van respons per schakel binnen de bouwketen, in aantal en als percentage van het aantal geënquêteerde bedrijven

Branche	Onderzoek door	Aantal	Respons voorjaarsmeting 2015 (%)	Respons najaarsmeting 2015 (%)
Architectenbureaus	Panteia/BNA	113	16	11
Ingenieursbureaus	NLingenieurs	33	28	28
Bouwbedrijven	EIB	372	46	34
Installatiebedrijven	UNETO-VNI/MC	97	25	21

Bron: EIB, UNETO-VNI/MC, NLingenieurs, Panteia/BNA

De in deze monitor vermelde verwachtingen hebben per partij betrekking op een andere verslagperiode. In onderstaande tabel is dit samengevat.

Tabel 2 Periode waarop de verwachtingen betrekking hebben

Branche	Meting van mei 2015	Meting van november 2015
Architectenbureaus	eerste kwartaal	derde kwartaal
Ingenieursbureaus	tweede kwartaal	derde kwartaal
Bouwbedrijven	tweede kwartaal	vierde kwartaal
Installatiebedrijven	tweede kwartaal	vierde kwartaal

Bron: EIB, UNETO-VNI/MC, NLingenieurs, Panteia/BNA

EIB-publicaties

2010

erwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2010

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2006-2008

Bedrijfseconomische kencijfers b&u-bedrijven 2008

Bedrijfseconomische kencijfers gww-bedrijven 2008

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2010-2015

Zzp'ers in de bouw

De arbeidsmarkt in de bitumineuze en kunststofdakbedekkingsbranche

Kantorenleegstand - probleemanalyse en oplossingsrichtingen

Ondergrondse netwerken en grondwaterbeheer

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2009 (Arbouw)

Ziekteverzuim in de bouw 2009

Beleidsvarianten beperking hypotheekrenteaftrek en liberalisatie huursector

Nacht- en weekendwerk in het wegonderhoud

Bouw in beeld 2009

De bouwarbeidsmarkt 2010-2015

Bedrijfseconomische kencijfers gespecialiseerde bedrijven 2007-2008

Strategie en crisis

Vrouwen in technische functies

Marktstudie AFNL 2011-2012

Infrastuctuurmonitor - MIRT 2011

Kantorenleegstand - analyse van de marktwerking

2011

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2011

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2007-2009

Openbare aanbestedingen in de gww

Bedrijfseconomische kencijfers gww-bedrijven 2009

Bedrijfseconomische kencijfers b&u-bedrijven 2009

Succesvol binnenstedelijk bouwen

De winst van innoveren

Algemene BouwplaatsKosten (ABK) van B&U-projecten 2010 (RRBOUW)

Productiviteit en strategie

Bouwconcerns in beeld 2009-2010

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2011-2016

Restauratie en onderhoud van monumenten - marktverkenning tot 2015

Aanbestedingsgedrag opdrachtgevers

Actuele situatie in de bouw - overzicht ten behoeve van de nieuwe woonvisie

Dynamiek op de woningmarkt

De civiele betonbouw tot 2016 - ontwikkelingen op de markt en in de rolverdeling in het bouwproces

Monumenten en corporaties - monumentenbezit en -beleid van corporaties

Ziekteverzuim in de bouw 2010

Maatschappelijke woonagenda - van programmeren naar stimuleren

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2010 (Arbouw)

Kantorenmonitor - analyse van vraag en aanbod

MKBA Herstructurering Eemsdelta

Bedrijfseconomische kencijfers - b&u- en gww-bedrijven 2010

Kosten en baten van de bouw bbl-opleiding

Overheid en markt; nieuw evenwicht in aanbesteden

Dienstverlening van medeoverheden - quick scan onder architectenbureaus

Infrastructuurmonitor - MIRT 2012

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2008-2010

Kostenmodel omgevingsrecht

Bouwen voor kwaliteit

2012

Evaluatie stimuleringspakket woningbouw

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2012

Situatie op de Nederlandse hypotheekmarkt

Arbeid en scholing in de restauratiesector

Trends en ontwikkelingen in de wegenbouw tot 2017

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2012-2017

Bouwconcerns in beeld 2010-2011

Effecten van bezuinigingen in de infrastructuur

Annuitaire beperking hypotheekrenteafrek

Vitaliteit: van feit tot beleid

Ziekteverzuim in de bouw 2011

Landelijke samenvatting kantorenmonitor

Stedelijke ontwikkeling en infrastructuur

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2011

Aanbestedingsgedrag opdrachtgevers

Gemeentefinanciën, voorzieningen en ruimtelijke investeringen in krimpgebieden

Kantorenmarkt Noord Nederland

Kantorenmarkt Oost Nederland

Kantorenmarkt provincie Utrecht

Kantorenmarkt Noord-Holland en Flevoland

Kantorenmarkt Zuid-Holland

Kantorenmarkt Zeeland

Kantorenmarkt Noord-Brabant

Kantorenmarkt Limburg

Verkiezingsprogramma's - gevolgen voor de woningmarkt en de bouwproductie

Bouwen voor de zorg

De bouw in 2020

Inventarisatie projecten Noord-Holland Noord 2013

Bouwschoolverlaters

Perspectief voor de funderingsbranche

Bouw in beeld 2011-2012

Regeerakkoord en woningcorporaties

Infrastructuurmonitor - MIRT 2013

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2009-2011

Bedrijfseconomische kencijfers - b&u- en gww-bedrijven 2011

Marktstudie AFNL 2012-2017

2013

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2013

Verhuurderheffing en huurmaatregelen in krimpregio's

Bouwconcerns in beeld 2011-2012

Woonakkoord - effecten op bouwproductie en werkgelegenheid

Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2013-2018

Investeringsfaciliteit en verhuurderheffing

De Stroomversnelling

Ziekteverzuim in de bouw 2012

Verkenning woningbouwprogrammering Regio Amersfoort

De feiten rond aanbesteden

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2012 (Arbouw)

Bouwen voor het onderwijs

Regionale kantorenmarkten Metropoolregio Rotterdam en Den Haag

SER Energieakkoord

Duurzame inzetbaarheid van arbeid

Bouw in beeld 2012-2013

Restauratie en onderhoud van monumenten

Waterbouw en waterschappen tot 2020

MKBA Zeeuws-Vlaanderen

Infrastructuurmonitor - MIRT 2014

EMVI, tenzij.....

Verkenning woningbouwprogrammering regio Arnhem-Nijmegen

Kostenverschil binnenstedelijk bouwen en bouwen op uitleglocaties in Noord-Holland

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2010-2012

Bedrijfseconomische kencijfers b&u- en gww-bedrijven 2012

2014

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2014

Bouwconcerns in beeld 2012-2013

Eindgebruiker en opdrachtgever in de bouw: lessen uit het buitenland

Toekomstperspectieven sloopsector

Scenariostudie Overijssel

Verkenning woningbouwprogrammering Regio Amersfoort

Startersregeling Regio Amersfoort

Succesfactoren opdrachtgeverschap

Ziekteverzuim in de bouw 2013

Gebruik en effecten van de Starterslening)

Transactiekosten aanbesteden

Bouw in beeld 2013-2014

Regionale afstemming van werklocaties in Noord-Brabant

Infrastructuurmonitor - MIRT 2015

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2013 (Arbouw)

2015

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2015

Grondmarkt in crisistijd

Van de grond af aan

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2011-2013

Bedrijfseconomische kencijfers - b&u- en gww-bedrijven 2013

Restschulden in Nederland

Beleggen in zorgvastgoed

Effect vrijstelling WWS en verhuurderheffing

Monitor arbeidsongevallen in de bouw 2014 (Arbouw)

Investeren in Nederland

Werkloosheid in de bouw 2009-2011

Woningmarktgebieden in de Noordvleugel

Infrastructuurmonitor: MIRT 2016

Vitaliteit op de lange termijn

Succesvolle EMVI-aanbestedingen

Energiebesparende technieken en kwalificaties bouwpersoneel

Bedrijfseconomische kencijfers b&u- en gww-bedrijven 2014

Algemene kosten in het bouwbedrijf 2012-2014

Monitor bouwketen najaar 2015

Bouw in beeld 2014-2015

MKBA wetsvoorstel kwaliteitsborging voor het bouwen

Monitor Zzp'ers in de bouw 2014, eerste halfjaar

Monitor Zzp'ers in de bouw 2014, tweede halfjaar

2016

Verwachtingen bouwproductie en werkgelegenheid 2016

Macro-economische verkenning betonakkoord

Ziekteverzuim in de bouw 2014

Instandhouding van monumenten

Monitor Zzp'ers in de bouw 2015, eerste halfjaar

Evaluatie marktvisie waterschappen

Economisch Instituut voor de Bouw

Koninginneweg 20
1075 CX Amsterdam

t (020) 205 16 00

eib@eib.nl
www.eib.nl

Desktop publishing: Margo Wakidjan-Nijbroek, EIB

eib

Economisch Instituut
voor de Bouw

Koniginneweg 20
1075 CX Amsterdam
t (020) 205 16 00
info@eib.nl
www.eib.nl